

# Jerzy Litwinow

---

## Rola i miejsce Iwana Turgieniewa w literaturze Polski Ludowej

---

Studia Rossica Posnaniensia 1, 49-57

---

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY LITWINOW

Poznań

## ROLA I MIEJSCE IWANA TURGIENIEWA W LITERATURZE POLSKI LUDOWEJ

Zmienne koleje losu przeszła twórczość Turgieniewa w Polsce. W ostatnich dziesięcioleciach wieku XIX autor *Ojców i dzieci* był „najpoczytniejszym pisarzem rosyjskim wśród Polaków”, któremu nie szczędzono entuzjastycznych pochwał i wyrazów uznania<sup>1</sup>. Zaliczono go do plejady najwybitniejszych reprezentantów realizmu europejskiego. Powoływano się na jego autoritet w rozważaniach o zadaniach literatury i jej funkcji społecznej<sup>2</sup>. Z biegiem lat jednak malała sława Turgieniewa w Polsce. W okresie modernizmu, jego miejsce zajęli Lew Tołostoj i Fiodor Dostojewski, pociągając nowatorską analizą psychologiczną i koncepcjami przyszłości świata opartymi na zasadach moralno-etycznych. Poprzedniego znaczenia nie odzyskał Turgieniew również w okresie dwudziestolecia międzywojennego<sup>3</sup>. Jego twórczość realistyczna nie przyciągała uwagi ówczesnych prozaików polskich, zafascynowanych najnowszymi osiągnięciami powieści europejskiej, nie wyłączając literatury radzieckiej, której wpływ wyraźnie wzrósł, zwłaszcza w latach trzydziestych<sup>4</sup>. Zasadniczy przełom nastąpił dopiero po 1945 roku. Rozpoczął się wówczas jeden ze świetniejszych okresów poczytności Turgieniewa w Polsce.

Nie zapowiadały go jeszcze pierwsze lata po wyzwoleniu. Nieliczne przekłady oraz wzmianki krytyczne nie dawały pełnego obrazu twórczości Turgieniewa, która zajęła skromny margines w ówczesnym polskim procesie historycznoliterackim. Nic dziwnego. Literatura polska była wtedy zaabsorbowana własnymi zagadnieniami związanymi z niedawnymi tragicznymi doświadczeniami okresu okupacji, a także określeniem roli i miejsca inteligencji wobec nowej rzeczywistości społeczno-politycznej. Również powojennej krytyce literackiej w Polsce, ściśle związanej z prozą psychologiczną, jak zauważył H. Markiewicz, „trudno było odciąć się od swej najbliższej przeszłości”.

<sup>1</sup> M. Jakóbiec, *Literatura rosyjska wśród Polaków w okresie pozytywizmu*, Wrocław 1950, s. 77.

<sup>2</sup> Z. Barański, *Naczął literaturnej izwiestnosti I. Turgieniewa w Polsce*. W: I. S. Turgieniew (1818 - 1883 - 1958), Oriel 1960, s. 452 - 482.

<sup>3</sup> F. Sielicki, *Z dziejów sławy Iwana Turgieniewa w Polsce (1918 - 1932)*, „Slavia Orientalis” 1961, nr 3, s. 344.

<sup>4</sup> J. Urbańska, *Radziecka powieść rosyjska w Polsce w latach 1918 - 1932*, Wrocław - Warszawa - Kraków 1966, s. 121 - 122.

niełatwo przełamać tradycje narodowe, w których „stosunkowo słaby był nurt estetyki realistycznej”<sup>5</sup>. Zwrot do Turgeniewa nastąpił w 1947 roku. Na równi z innymi wielkimi realistami XIX wieku znalazł się on w centrum uwagi tłumaczy i polskiej opinii literackiej.

W latach pięćdziesiątych przyswojono kulturze polskiej prawie cały dorobek artystyczny Turgeniewa. Przetłumaczono i wielokrotnie wznawiano wydania powieści *Rudin*, *Szlacheckie gniazdo*, *W przededniu*, *Ojcowie i dzieci*. Przetłumaczono wszystkie ważniejsze opowiesci, nowele i dramaty. Gorliwie popularyzowano *Zapiski myśliwego*<sup>6</sup>. Wprowadzono Turgeniewa na scenę teatrów polskich i do programów szkolnych. Ukoronowaniem tych zabiegów była zainicjowana w 1954 roku wielotomowa seria *Z pism Iwana Turgeniewa*. Było to bezsporne osiągnięcie tego okresu w dziele przybliżenia twórczości pisarza rosyjskiego do świadomości czytelnika polskiego.

Nietrudne będą do wyjaśnienia przyczyny wielkiego zainteresowania Turgeniewem. Szukać ich należy w pierwszym rzędzie w ówczesnej polityce kulturalnej, w specyfice polskiego procesu historycznoliterackiego. Były to lata ożywionych polemik o kształt nowej literatury polskiej i obrachunku ze zjawiskami, które określiły jej oblicze w okresie przedwojennym. Surowej krytyce poddano prozę — jak pisał Markiewicz — „ze skrajnie zsubiektywizowanym obrazem świata i przerostem analizy psychologicznej lub biologiczną koncepcją człowieka”<sup>7</sup>. Negowano też struktury powieściowe oparte na wynikach eksperymentów formalnych nowych nurtów w literaturze europejskiej XX wieku. Domagano się od literatury racjonalistycznej interpretacji zjawisk oraz socjologicznej motywacji życia jednostki i społeczeństwa. W swoim rozwoju miała ona wykorzystać wzorce realizmu krytycznego poprzedniego stulecia i manieri artystycznej pisarzy realistów dwudziestolecia międzywojennego. W atmosferze szczególnego zainteresowania dziewiętnastowieczną tradycją literacką i oceną poszczególnych zjawisk literackich związaną z wyborem przykładów godnych naśladowania niejednokrotnie zwracano się do Turgeniewa.

W ocenie jego twórczości z perspektywy doświadczeń i potrzeb współczesności zarysowały się w fazie początkowej dość istotne różnice. Pierwsze polskie sądy o Turgeniewie były raczej wstrzemięźliwe. Kształtowały się one pod wyraźnym wpływem tradycji wulgarnego socjologizmu z lat trzydziestych. Mechanicznie łączyły problemy światopoglądowe i estetyczne z pochodzeniem społecznym pisarza. Tak na przykład G. Timofiejew odnajdywał źródła zain-

<sup>5</sup> H. Markiewicz, *Krytyka literacka w walce o realizm socjalistyczny 1944 - 1954*, Warszawa 1955, s. 8.

<sup>6</sup> Tytuł tego utworu Turgeniewa początkowo tłumaczono jako *Notatki myśliwego*, później zaś jako *Zapiski myśliwego*. Ta ostatnia wersja jest najbardziej właściwa i ona też w końcu utrzymała się.

<sup>7</sup> H. Markiewicz, op. cit., s. 10.

interesowania Turgieniewa przyrodą w degradacji warstwy społecznej, z której się pisarz wywodził, w utracie „idylli ziemiańskiego życia”, w tragicznym rozdźwięku z „epoką ginącej szlachecczyzny”<sup>8</sup>. Natomiast T. Chróścielewski wytknął Turgieniewowi estetyzm oraz brak uświadomienia klasowego<sup>9</sup>. Żaden z krytyków nie zwrócił rzecz jasna baczniejszej uwagi na formalne wartości utworów Turgieniewa<sup>10</sup>.

Takiej uproszczonej i jednostronnej interpretacji twórczości pisarza zdecydowanie przeciwstawiała się „Kuźnica”. Jak zauważył Z. Żabicki „krytycy «kuźnicowi» dbali, by w pierwszym ferworze walki młodzi publicyści i naukowcy nie zabłądzili na manowce wulgarnego socjologizmu, «demaskatorstwa» i «proletkultowskiego» nihilizmu w stosunku do wielkich tradycji przeszłości”<sup>11</sup>.

Ponieważ polemika wokół klasyków realizmu krytycznego zaczęła nabierać postulatycznego charakteru dla ówczesnej literatury, korekty „Kuźnicy” miały istotne znaczenie dla rodzącego się, nowego w warunkach polskich kierunku — realizmu socjalistycznego, którego teoretyczna podbudowa powstawała właśnie w ogniu ówczesnych dyskusji. Koncepcja nowej konwencji estetycznej, według krytyków skupionych wokół czasopisma, sprowadzała się w zasadzie do twórczego wykorzystania w nowych warunkach historycznych realistycznej tradycji XIX wieku oraz możliwości eksperymentów formalnych. W tej szeroko pojętej konwencji literackiej nie omieszkało również sięgnąć do twórczości Turgieniewa. Określając w ogólnym zarysie stosunek do tradycji literackiej „Kuźnica” akcentowała, że twórczość wielkiego realisty rosyjskiego jest wzorem prawdy życia i przykładem dobrego rzemiosła, a nie jak uważali oponenti — ograniczenia szlacheckiego i estetyzmu<sup>12</sup>.

Spójrzcie — pisał P. Hertz — w stronę Turgieniewa: jego obraz trwa po dzień dzisiejszy<sup>13</sup>. Jakże ogromnie pocieszająca — podkreślał krytyk — jest lektura *Notatek myśliwego, Stepowego króla Lira, Zajazdu!* Zwłaszcza dziś, gdy literatura w Polsce musi kontynuować nie tylko linię rzemiosła, ale i linię postępu. Gdy krytyka nie tylko nie pomaga w tym pisarzowi, lecz przeciwnie — przeszkadza mu jak może, wołając natarczywie, że należy wyzbyć się warsztatu i odciąć od Zachodu, określanego wbrew rzeczywistości kulturalnej na linii Odry<sup>14</sup>.

<sup>8</sup> G. Timofiejew, *Na ruinach szlacheckiego gniazda*, „Nowiny Literackie” 1947, nr 26, s. 3.

<sup>9</sup> T. Chróścielewski, *Lud u zachodowca*, „Wieś” 1948, nr 7, s. 4.

<sup>10</sup> Przykładem skrajnie uproszczonego stosunku do twórczości Turgieniewa była także wypowiedź T. Rokitniaka, *Rusycysta pod „ścianą płaczu”*, „Wieś” 1948, nr 23, s. 8.

<sup>11</sup> Z. Żabicki, *„Kuźnica” i jej program literacki*, Kraków 1966, s. 42.

<sup>12</sup> P. Hertz, *W stronę Turgieniewa*, „Kuźnica” 1947, nr 43, s. 2; por. także ph [P. Hertz], *Przegląd prasy*, „Kuźnica” 1948, nr 9, s. 11.

<sup>13</sup> P. Hertz, *W stronę Turgieniewa*, op. cit., s. 3.

<sup>14</sup> P. Hertz, *Notatnik obserwatora*, Łódź 1948, s. 133.

Dodatkowym ważnym momentem była więc możliwość wykorzystania autorytetu Turgieniewa w dyskredytowaniu dość popularnej w owych czasach tendencji do nihilistycznej oceny literatury zachodnioeuropejskiej, z którą literatura polska była tak silnie związana. „Turgieniew — pisał Hertz — wydaje mi się szczególnie pociągający. Europejczyk w wielkim stylu. Przyjaciel Goncourtów i uczestnik słynnych francuskich obiadów, w rozmowach z Francuzami nie cierpiał nigdy na kompleks zachodni. Pewnie dlatego, że jak świadczą o tym jego książki, znał rzemiosło nie gorzej od Flauberta”<sup>15</sup>. Jednak postulaty Hertza nie spotkały się z większym oddźwiękiem. Twórczość Turgieniewa nie spełniła poważniejszej inspirującej roli w polskim życiu literackim. Pod tym względem autor *Ojców i dzieci* wyraźnie ustępował L. Tolstojowi. Może dlatego, że Tolstoj reprezentował, jak podkreślał K. Wyka, „najczystsza” odmianę realizmu — „realizm obiektywnego szacunku, gdzie całe stanowisko uczuciowe zostało wpisane instynktownie w samą umiejętność, w samą pełnię realnej obserwacji”<sup>16</sup>.

Wbrew hasłom nawołującym do „nauki u klasyków” w ocenie twórczości Turgieniewa przyjętej w Polsce w latach pięćdziesiątych po macoszemu potraktowano problemy warsztatu pisarskiego, akcentując momenty społeczne. Zaważyły tu w decydującej mierze zjawiska charakterystyczne dla tamtego okresu. H. Markiewicz podkreślał, że wówczas „[...] pojawiała się swoista odmiana wulgarne go socjologizmu. Recenzje [...] ograniczały problematykę krytyczną realizmu do sprawdzenia, czy autor ukazuje zależność postępowania i obyczajowości bohaterów od stosunków ekonomicznych, ewentualnie — czy postaci te i ich losy są typowe dla swych środowisk społecznych. [...] Zagadnienia stylu artystycznego — w obawie przed formalizmem — najczęściej były ignorowane”<sup>17</sup>. Takie podejście cechowało krytykę polską nie tylko w stosunku do współczesnej prozy, ale także do klasyków realizmu krytycznego. W opiniach o Turgieniewie preferowano tematykę utworów i jej powiązanie z ówczesnym tłem społeczno-politycznym. Ukształtowanych opinii o twórczości autora *Ojców i dzieci* nie zmieniły w sposób zasadniczy sporadyczne głosy krytyków piszących na łamach „Dziś i Jutra” czy „Tygodnika Powszechnego”<sup>18</sup>. Nie zmieniły go również rzadkie, ale rzeczowe i cenne wypowiedzi J. Trzy-nadlowskiego, który stosunkowo sporo uwagi poświęcił metodzie artystycznej pisarza rosyjskiego, badając jego *Zapiski myśliwego*<sup>19</sup>.

<sup>15</sup> Ibidem.

<sup>16</sup> K. Wyka, *Pogranicze powieści*, Kraków 1948, s. 17.

<sup>17</sup> H. Markiewicz, op. cit., s. 26.

<sup>18</sup> Por. A. Hutnikiewicz, *Turgieniew*, „Dziś i Jutra”, 1952, nr 3, s. 5 - 6; K. Rogiński, *Kraszewski i Turgieniew*, „Dziś i Jutra”, 1954, nr 19, s. 6; W. Fiszer, *Stulecie „Notatek myśliwego”*, „Tygodnik Powszechny” 1952, nr 45, s. 2.

<sup>19</sup> Autor omawia między innymi ten problem we wstępie do: I. Turgieniew, *Burmistrz*, Warszawa 1953.

Należy przy tym zaznaczyć, że w latach pięćdziesiątych stosunkowo najczęściej i najcelniejszych uwag wypowiedziano o *Zapiskach myśliwego*.

Ostra satyra, hamowany gniew i oburzenie — pisał między innymi Trzynadłowski — zostały podane w formie łagodnego i spokojnego opowiadania człowieka wybierającego się na polowanie. Turgieniew właściwie tylko opowiada, co widział, umiarkowanie tłumaczy i wyjaśnia, nie śpieszy się z własnym sądem i oceną. Jednakże przy tym wszystkim wstrząsa czytelnikiem i nastraja go wyraźnie na ton własnego rozumienia rzeczywistości<sup>20</sup>.

Opinia ta, aczkolwiek nie rozbudowana, zawierała trafną ocenę manieri pisarza, który po raz pierwszy wnikliwie przedstawił psychikę chłopa, tym samym nobilitując problematykę wiejską w literaturze. Oczywiście preferowano także niektóre powieści, przede wszystkim *Szlacheckie gniazdo*, *Ojców i dzieci* i *Nowiznę*. Mało natomiast i bardzo powierzchownie analizowano dramaty Turgieniewa i prawie wcale — tzw. tajemnicze opowiadania, które powstały po 1863 roku i przepiękne *Wiersze prozą*.

Należy jednak podkreślić, że przeważająca większość wypowiedzi z tego okresu była powierzchowna i szablonowa. Stwierdzano jednomyślnie, że Turgieniew był pisarzem postępowym. Zaznaczano przy tym, że liberalizm wpojony pisarzowi przez rosyjskich i niemieckich heglistów nie pozwolił mu na wyciąganie słusznych wniosków praktycznych, co miało znaleźć wyraz szczególnie w późniejszym okresie jego działalności literackiej<sup>21</sup>. Jednak to zastrzeżenie nie zmieniło powszechnego mniemania krytyków polskich o pisarzu rosyjskim jako twórcy demokratycznym i humanitarnym, który posiadał umiejętność właściwej oceny biegu historii i potrafił w swojej twórczości dotrzymać kroku zmieniającym się wydarzeniom społeczno-politycznym w Rosji. Był więc pisarzem politycznie i społecznie zaangażowanym w rozwiązywanie palących problemów swojej epoki, przede wszystkim zaś zniesienia poddaństwa i określenia w nowych już warunkach położenia i roli podupadającej warstwy ziemiańskiej.

Podkreślano także wybitną rolę twórczości pisarza jako zwierciadła epoki, a zatem źródła moralnego i intelektualnego niepokoju i aktywizacji społeczeństwa. Taką właśnie rolę przypisywała krytyka polska *Zapiskom myśliwego*, które były dla niej rezultatem „długotrwałej dyskusji, studiów berlińskich i trafnej obserwacji tego, co się wokół działo”<sup>22</sup>. Podobnie traktowano też wielkie powieści, wiążąc ich problematykę z procesami społeczno-politycznymi drugiej połowy XIX wieku. „Cała [...] historia rozczarowań pokolenia — pisał w owym czasie Hertz — zawarta jest w powieściach Turgieniewa, który potrafił jednak dostrzec historyczną i społeczną istotę konfliktu nie tyle między dwoma pokoleniami, ile między dwoma poglądami”<sup>23</sup>. Dlatego też

<sup>20</sup> Ibidem, s. 21 - 22.

<sup>21</sup> P. Hertz, *Turgieniew*, „Przegląd Kulturalny” 1952, nr 10, s. 4.

<sup>22</sup> Ibidem, s. 5.

<sup>23</sup> P. Hertz, *Turgieniew*, „Przegląd Kulturalny” 1952, nr 12, s. 4 - 5.

*Ojcowie i dzieci* to nie obraz walki pokoleń, lecz „ostra krytyka idealistów-liberałów”, to tylko próba zrozumienia nowych ludzi<sup>24</sup>. Podobne tendencje interpretacyjne przejawiały się w wielu innych wypowiedziach z lat pięćdziesiątych<sup>25</sup>. Dzieła Turgieniewa zmieniały się więc w swoistą fotografię epoki, dokument historyczny o wysokich walorach poznawczych.

Eksponując realizm pisarza i umiejętność subtelnej psychologii, przemilczano tradycję romantyczną, z którą twórczość Turgieniewa była ściśle związana. Nie uwzględniono także specyfiki rozwoju literatury rosyjskiej drugiej połowy dziewiętnastego wieku. W związku z tym krytyka polska lat 1950 - 55 nie była w stanie uporać się z problemem Turgieniewowskich bohaterów — „zbędnych ludzi”. Wyjaśniano go w oparciu o tradycję W. Bielińskiego. Widziano w turgieniewowskich „zbędnych ludziach” tylko relikty społeczno-historycznych uwarunkowań. Wiadomo jednak, że u Turgieniewa problem ten miał nie tyle socjologiczny charakter, co raczej filozoficzny i sprowadzał się, jak uważają współcześni badacze, do pasowania się pisarza z wiecznym zagadnieniem hamletyzmu<sup>26</sup>.

Preferowanie wąsko rozumianej realistycznej metody pisarza było powszechne. Nawet P. Hertz, który wcześniej nawoływał do zgłębienia warsztatu Turgieniewa<sup>27</sup>, nie ustrzegł się uproszczeń i powierzchownych opinii w tym względzie, charakterystycznych dla krytyki polskiej owych lat. Rozpatrując na przykład dramaturgię Turgieniewa widział w niej wyłącznie przejaw formowania się realistycznej maniery pisarza, która po *Zapiskach myśliwego* nabrała bardziej wyrazistych kształtów. Dlatego też w sztuce *Miesiąc na wsi* krytyk eksponował wyłącznie realistyczne i poznawcze aspekty, uważając ją za ważne ogniwo (przed twórczością Czechowa) w kształtowaniu się realistycznej linii teatru rosyjskiego. „Sztuka — pisał Hertz — była niejako skrótem ówczesnych zmieniających się szybko stosunków społecznych”<sup>28</sup>, ponieważ przedstawiała emancypację młodej inteligencji nieszlacheckiego pochodzenia w oparciu o trafną obserwację rzeczywistości przez jej autora. Trudno zgodzić się z opinią krytyki, że Turgieniew poczynając od *Zapisków myśliwego* zdecydowanie zerwał z romantyzmem; nie można też przyjąć, że wyłącznie przesłanki socjalne uwarunkowały pojawienie się *Zapisków*, wielkich powieści, dramatów i opowiadań.

<sup>24</sup> P. Hertz, *Turgieniew*, „Przegląd Kulturalny” 1952, nr 13, s. 5.

<sup>25</sup> Por. R. Karst, *Iwan Turgieniew*, „Żołnierz Wolności” 1953, nr 207, s. 4; J. Dmochowska, *Wstęp*. W: I. Turgieniew, *Zapiski myśliwego*, Warszawa 1954; P. Hertz, *Iwan Turgieniew* [wstęp]. W: Antologia dramatu rosyjskiego, t. 2, Warszawa 1954; A. Sandauer, *Wstęp*. W: Nowela rosyjska XIX wieku, Warszawa 1954.

<sup>26</sup> Por. A. Walicki, *Osobowość a historia*, Warszawa 1959; tegoż, *W kręgu konserwatywnej utopii*, Warszawa 1964; A. Sęmczuk, *Iwan Turgieniew i ruch literacki w Rosji w latach 1834 - 1855*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1968.

<sup>27</sup> P. Hertz, *W stronę Turgieniewa*, op. cit., s. 2 - 3.

<sup>28</sup> P. Hertz, *Turgieniew*, „Przegląd Kulturalny” 1952, nr 12, s. 5.

Schemat interpretacji twórczości Turgieniewa ukształtowany w latach pięćdziesiątych nie mógł zadowolić krytyki po 1956 roku. Wyraził to J. Kuryluk w swojej recenzji zbiorku opowiadań pisarza wydanych w tym roku. „Tak się jakoś składa — pisał — że twórczość Iwana Turgieniewa [...] jest u nas mniej znana, niż twórczość innych wielkich klasyków literatury rosyjskiej — Lwa Tolstoja, Dostojewskiego, Czechowa, Gorkiego, nie mówiąc już o Puszkynie, Lermontowie, Gogolu”<sup>29</sup>. Postulował także jak najszersze popularyzowanie jego utworów. W tym sekundowali mu również inni krytycy<sup>30</sup>.

Niezależnie jednak od tych wypowiedzi rok 1956 stanowił wyraźną cezurę w recepcji twórczości Turgieniewa w Polsce. Zapoczątkował on widoczny spadek popularności pisarza rosyjskiego. Maleje liczba publikacji przekładów jego utworów, znikają z łamów czasopism głosy o jego twórczości. Zmiana w stosunku do Turgieniewa wiązała się z generalnymi przeobrażeniami w procesie rozwoju literatury polskiej, która w tym czasie odnalazła nowe źródło inspiracji i fascynacji. Było nim twórczość A. Camusa, J. P. Sartre’a, F. Kafki. Szczególnie wyraźnie zmiany te wystąpiły w ewolucji typu bohatera. „Po bohaterze — pisał W. Maciąg — który w apologii przemian szuka heroizmu, dojrzewa więc nowy bohater w nierównej walce z siłami historii i tworzonym przez nią porządkiem odnajdujący pierwiastek tragiczny”<sup>31</sup>. To „przesunięcie perspektyw widzenia, propozycja szukania wartości w doświadczeniu jednostki, uznanie w jednostce najważniejszej i ostatecznej miary wszelkich ideowych poczynań”<sup>32</sup> wiązało się z procesem subiektywizacji prozy narracyjnej wyrażającej niekiedy utratę obiektywnych kryteriów poznania, z przeświadczeniem o niewystarczalności tradycyjnych konwencji, zawodności klasycznej psychologii i ubóstwie pozytywistycznej teorii jednostki i kultury.

W tej sytuacji zbyt tradycyjna technika pisarska Turgieniewa nie mogła liczyć na uznanie. Problem twórczości Turgieniewa stracił znaczenie aktualnego problemu literackiego, wzbudził natomiast wzmożone zainteresowanie historyków literatury. Skupili oni przede wszystkim uwagę na recepcji jego twórczości w Polsce oraz niektórych aspektach filozoficznych poglądów pisarza<sup>33</sup>.

W ostatnich jednak latach dała się zauważyć próba przywrócenia należnego miejsca Turgieniewowi w literaturze polskiej. Ta tendencja przejawiała się w wydaniu w 1966 roku trzytomowego wyboru utworów pisarza<sup>34</sup> oraz w wy-

---

<sup>29</sup> J. Kuryluk, *Opowiadania Iwana Turgieniewa*, „Książka dla Ciebie” 1956, nr 8, s. 14.

<sup>30</sup> A. Cesarz, *Iwan Turgieniew*, „Wiedza i Życie” 1958, nr 10, s. 606 - 607.

<sup>31</sup> W. Maciąg, *Nasz chleb powszedni*, Kraków 1956, s. 19.

<sup>32</sup> Ibidem, s. 20 - 21.

<sup>33</sup> Por. Z. Barański, op. cit.; A. Semczuk, op. cit.; F. Sielicki, op. cit.; A. Walicki op. cit.

<sup>34</sup> I. Turgieniew, *Dzieła wybrane*, Warszawa 1966.



powiedziach A. Semczuka, który niejednokrotnie postulował rzeczową, opartą na rzetelnej znajomości twórczości popularyzację Turgeniewa w Polsce. Stwierdzał też autorytatywnie, że „pisarz cieszył się i nadal cieszy się w Polsce dużą popularnością”<sup>35</sup>. Być może, jest to zapowiedź zmiany stosunku polskiej krytyki literackiej do wielkiego klasyka literatury rosyjskiej.

ЕЖИ ЛИТВИНОВ

## РОЛЬ И МЕСТО И. С. ТУРГЕНЕВА В ЛИТЕРАТУРЕ НАРОДНОЙ ПОЛЬШИ

### Резюме

К творчеству И. С. Тургенева проявилось в Польше переменчивое отношение. В конце XIX века это творчество пользовалось большой заинтересованностью. На переломе XIX и XX веков оно было вытеснено большой популярностью Л. Н. Толстого и Ф. М. Достоевского.

Коренным образом отношение к Тургеневу переменилось после 1945 года. Правда, сразу после войны не замечались симптомы переоценки отношения к писателю польской литературной общественности, но этот факт был вызван спецификой литературного процесса послевоенного периода. После 1947 года замечается постоянный рост популярности писателя. Она проявилась в переводах почти целого художественного наследия Тургенева, многократных переизданиях, театральных постановках и в школьной программе.

Параллельно с этими фактами весьма характерно складывалось отношение польской литературной критики, которой мнениям автор статьи посвятил особое внимание. Тогдашние польские суждения о писателе тесно соединялись с прениями вокруг характера послевоенной польской прозы, в частности, позднее, в связи с вопросами соцреализма. Вопреки лозунгу: „учебы у классиков” в польской характеристике Тургенева критики пятидесятых годов проявили поверхностное отношение к вопросам художественного мастерства писателя. Зато акцентировались, иногда с точки зрения вульгарного социологизма, общественные аспекты. Однако Тургенев единодушно считался прогрессивным, общественным и политическим писателем. Подчеркивалась также выдающаяся роль творчества писателя, как „зеркала эпохи”. Критики видели в нем также источник морального и интеллектуального волнения и активизации общества. Таким образом произведения Тургенева стали по сути дела скорее фотографией эпохи, историческим документом большой познавательной ценности.

Такой облик Тургенева не мог удовлетворить польскую литературную общественность после 1956 года. С этого года уменьшается также популярность писателя в Польше. Вопрос Тургенева потерял свою литературную злободневность, но нашелся в центре особого внимания польских историков литературы.

В последнее время наблюдаются в Польше попытки восстановления соответствующего места великому русскому писателю в польской литературе. Эта тенденция проявилась в переизданиях его произведений и в популяризации, основанной на серьезном изучении его наследия.

---

<sup>35</sup> A. Semczuk, *Trzy tomy prozy Turgeniewa*, „Tygodnik Kulturalny” 1967, nr 17, s. 4.

THE ROLE AND PLACE OF IVAN TURGENEV IN THE LITERATURE  
OF PEOPLE'S POLAND

by

JERZY LITWINOW

## Summary

At the end of the nineteenth century the works of Ivan Turgenev enjoyed a great popularity in Poland. In the period of modernism they were shadowed by the fame of L. Tolstoy and F. Dostoyevski. Turgenev did not regain his previous position in the period between the two world wars.

The situation took a radical turn after 1945. The permanent rise in the interest in the author of *Fathers and Sons* found its expression in translations of practically the whole of the literary output of the author and numerous reprints. His works were introduced into the Polish theatre and school syllabus.

The Polish opinions of the writer were in those days strictly connected with the polemics concerning the character of the Polish postwar prose, particularly — a little later — with the problems of socialist realism. Notwithstanding the slogans of “learning from the classics” the problems of the author’s workshop were treated with neglect in the Polish model of Turgenev in the fifties. Social aspects got the main stress, often in a spirit of vulgar sociology. It was unanimously stated that Turgenev was a progressive writer engaged in social and political problems. It was stressed that his works had an outstanding role as a “mirror of the period”. He was considered to have been a source of moral and intellectual unrest and stimulation for society. In the interpretation of the Polish critics Turgenev’s works turned into photographs of the period, a historical document of high cognitive values.

After 1956 this model of Turgenev could not be satisfactory. Hence the marked decline in the writer’s popularity in Poland. Turgenev’s problem ceased to be a topical literary one, but it aroused lively interest on the part of historians of literature.

In recent years attempts have been made at restoring the great Russian writer his due position in Polish literature. This tendency is expressed in re-editions of his works and historical-literary investigations.